

ПРОЯВИ ЕМОЦІЙНОЇ ДИСГАРМОНІЙНОСТІ ЗАЛЕЖНО ВІД СТАЖУ І УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається емоційна дисгармонійність як процес, що супроводжує регресивний розвиток особистості в професії. Аналізується залежність проявів емоційної дисгармонійності від стажу і умов професійної діяльності.

Ключові слова: *емоційна дисгармонійність, умови професійної діяльності, особистісне зростання людини.*

Сучасні економічні й соціально-політичні перетворення, які відбуваються у нашому суспільстві, збільшують кількість стресогенних факторів, що впливають на професійну діяльність людини. Актуальність вивчення проявів дисгармонійності в професіях типу “людина–людина” пов’язана із зростанням кількості таких професій в постіндустріальному суспільстві, а також з інтелектуальними та емоційними навантаженнями, яким піддають себе спеціалісти в сучасних умовах конкуренції на ринку праці в Україні.

Надзвичайної актуальності набуває формування таких професійних якостей спеціаліста, як його психологічна компетентність та дидактична культура, що саме й визначають ефективність праці в цілому. Але є ряд проблем, пов’язаних безпосередньо з особистістю спеціаліста, зокрема із структурою, психологічним змістом, причинами виникнення, особливостями розвитку в нього особистісних дисгармоній та їх впливу на

професійне спілкування, ефективність професійної діяльності.

Постійна соціальна напруженість та конфліктність суспільства, його нетривкі духовні орієнтири, постійно зростаюча інтенсифікація інформаційних потоків, повсякденна емоційно насичена комунікативна активність складають сукупність чинників соціогенної невротизації особистості (Б. Карвасарський, Н. Марута, О. Чабан) та формування у неї різного виду внутрішніх дисгармоній (Г. Бреслав, О. Донченко, К. Леонгард, А. Мілтс, Т. Титаренко, В. Семиченко), що проявляються, зокрема, у професійних деформаціях (В. Бойко, Л. Карамушка й Т. Зайчикова, В. Орел, Т. Рончинська, Т. Форманюк).

Розвиток особистості є багатоступеневим процесом, і перехід на нову сходинку, у гармонію нової якості, залишитися для нас незбагненим без врахування певної дисгармонії, у разі заперечення попередньої стадії розвитку [1]. У розвитку особистості як соціально цілісного суб'єкта не виключені різні диспропорції: розвиток одного елементу за рахунок іншого, переважання протягом деякого часу негативних емоцій, сумнівів, тривоги, невпевненості, страждання, незадоволеності, які за певних умов можуть відігравати позитивну роль. Отже, елементи дисгармонії видаються невід'ємною характеристикою кожної особистості [2].

Парадоксальність гармонії і дисгармонії особистості виявляється в рівнях її розвитку, що яскраво ілюструють дослідження Т. М. Титаренко [4]. Автор зазначає: «Навіть якщо виходити з кількісного показника поширеності дисгармоній і рідкості протилежних – гармонійних – станів, доведеться дійти висновку, що наявність дисгармоній є нормою. І позбутися можна лише якоїсь

конкретної форми дисгармонії чи певного ступеня її прояву, а не дисгармоній як таких» [4, с.180].

Переживання дисгармонії охоплює усі сфери людського буття; це суб'єктивне почуття неблагополуччя в основних життєвих сферах.

Метою статті є аналіз впливу умов професійної діяльності та стажу роботи на прояви емоційної дисгармонійності.

Емоційна дисгармонія, передбачає відсутність емоційної стабільності у взаєминах. Вона виникає через превалювання почуттів, що віддаляють (таких, як самота, неприязнь, злість, невпевненість у собі, провина, каяття, заздрість, сором, образа тощо), над тими, що зближують, наближають (єдність, спільність, дружність, добросердя, упевненість у власній правоті, вдячність, самодостатність, повага, любов) чи гіперболізованої вираженості почуттів, що наближають.

Обрана тема пов'язана з розв'язанням такого науково-прикладного завдання психології праці, як вивчення станів людини в трудовій діяльності, встановленні на цій основі закономірностей впливу факторів на виникнення і розвиток професійного стресу в системі «суб'єкт праці – професійне середовище», що може визначати міру працездатності професійної надійності, професійного здоров'я професіонала.

Для вивчення впливу стажу й умов професійної діяльності на вираженість інтегрального показника емоційної дисгармонійності ми застосовували одновимірний двофакторний дисперсійний аналіз. Він дозволяє встановити, який ефект справляють незалежні зміни на дисгармонійність, а також оцінити їх спільні дії. Концептуальна схема двофакторного дисперсійного

аналізу, який був застосований в нашому дослідженні, подано на рис. 1.

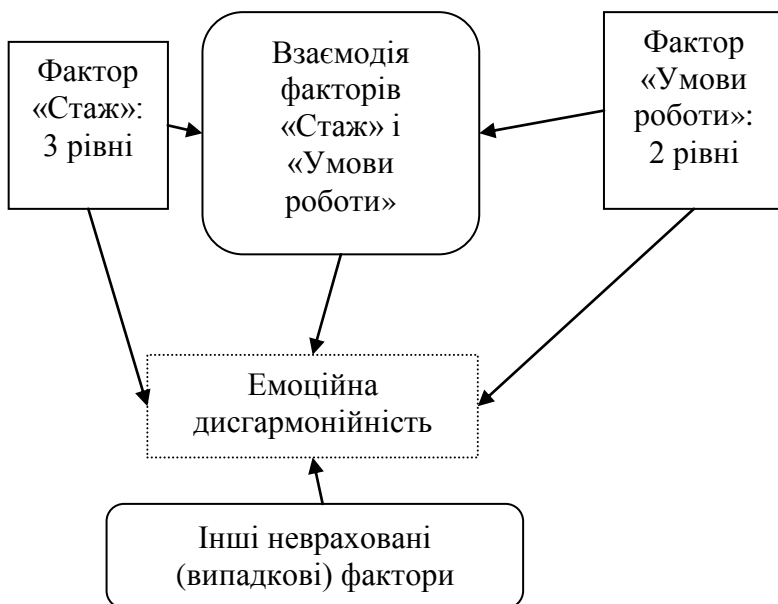

Рис. 1. Схема двофакторного дисперсійного аналізу

Дисперсійний аналіз показав, що емодійна дисгармонійність залежить як від стажу, так і від умов професійної діяльності. У медсестер, професійна діяльність яких протікає в особливих умовах, рівень інтегрального показника в середньому вищий, ніж у їхніх колег, які працюють у звичайних умовах. Чим довше працює медсестра, тим більш яскраво у неї проявляється дисгармонійність. Цікаво, якщо на першому році стажу медсестри обох професійних груп характеризуються практично однаковими середніми значеннями емодійної дисгармонійності, то на третьому й особливо на п'ятому році роботи вираженість дисгармонійності значимо вища у

тих, хто працює в особливих умовах. Тобто такі умови професійної діяльності істотно збільшують ризик проявів у медперсоналу негативних, а також незбалансованих та амбівалентних емоцій. І стаж, і умови праці вагомо впливають на інтегральний показник емоційної дисгармонійності. Більше того, значимим є і міжфакторний взаємовплив, який вказує на відмінності у динаміці формування емоційної дисгармонійності зі стажем у звичайних та в особливих умовах професійної діяльності. Так, особливі умови сприяють більш вираженому зростанню даної властивості у процесі збільшення стажу.

Пропонуємо більш детально розглянути аналіз парних порівнянь особистісних характеристик між медсестрами, які працюють у звичайних і особливих умовах. Нами було здійснено три парних порівняння: між групами звичайних та особливих умов у межах стажевих груп (один, три і п'ять років стажу роботи).

Аналіз парних порівнянь особистісних характеристик між медсестрами, які пропрацювали один рік, у звичайних і особливих умовах (табл. 1), показує, що ті з них, що працюють в особливих умовах, характеризуються набагато більш високими значеннями інтернальності порівняно з колегами. Це стосується таких сфер, як виробничі, міжособистісні, сімейні взаємини, а також здоров'я. Для медсестер, що зайняті в звичайних умовах, характерна порівняно більша зорієнтованість на задоволення сьогоденням. Ті медсестри, що працюють у звичайних умовах, здебільшого зорієнтовані на інтеграцію різноманітних сторін життя, намагаються збалансувати свої інтереси. Вони у період першого року роботи більше цінують власну незалежність у діяльності, прагнуть робити усе на власний розсуд. Також вони активніше відчують кар'єрні амбіції й прагнення до

досягнення влади. Такі медсестри більш інтенсивно прагнуть довірчо-відвертої взаємодії з оточуючими, легше розуміють істинні причини різноманітних подій, вчинків інших людей, краще оцінюють вимоги соціального оточення з приводу їх взаємодії, прогнозують зміни стану і поведінки людей, передбачають результат свого впливу на них. У свою чергу їхні колеги, які працюють в особливих умовах, володіють більш вираженими властивостями, пов'язаними із силою Его та Над-Его – такими як завбачливість, проникливість, обережність. Вони більш цілеспрямовані, організовані, володіють більш розвиненими і самоконтролем, і саморегуляцією, саморефлексією, реалістичністю бажань.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз особистісних характеристик медсестер, які пропрацювали один рік в особливих та звичайних умовах

Показник	Умови роботи				Т	р
	звичайні		особливі			
	М	m	М	m		
Інтернальність у сфері виробничих відносин	4,644	0,221	5,860	0,207	-4,023	0,000
Інтернальність у сфері міжособистісних відносин	5,644	0,340	6,930	0,241	-3,088	0,003
Інтернальність у сімейних відносинах	4,822	0,221	6,302	0,178	-5,221	0,000
Інтернальність щодо здоров'я і хвороби	3,822	0,199	5,326	0,181	-5,580	0,000
Процес життя	28,111	1,032	21,837	0,941	4,491	0,000
Менеджмент	6,391	0,218	5,526	0,152	3,261	0,002
Автономія	6,953	0,208	5,342	0,133	6,523	0,000
Інтеграція стилів життя	5,513	0,137	4,844	0,113	3,759	0,000
Відкритість	5,089	0,208	4,140	0,263	2,830	0,006

Легкість ієрархізації сигналів соціуму	3,332	0,090	2,904	0,097	3,225	0,002
Точність орієнтації в соціальних очікуваннях	3,243	0,093	2,825	0,096	3,128	0,002
Готовність до подолання невдач	2,885	0,095	3,299	0,106	-2,909	0,005
Готовність до досягнення мети	2,886	0,095	3,308	0,104	-2,997	0,004

Таким чином, при зрізі на начальному періоді адаптації вже відзначаються значимі відмінності між медсестрами, що працюють у звичайних і особливих умовах. Перші легше сприймають наявні складності, більш оптимістично налаштовані щодо кар'єрних перспектив, активніші в міжособистісній комунікації. Другі ж прагнуть проявляти більшу відповідальність, організованість, контролювати свої дії та керувати ними, що може призводити до більш високого рівня психоемоційного напруження. Відповідно первинна адаптація середнього медичного персоналу до роботи в особливих умовах протікає більш напружено.

Порівняльний аналіз особистісних характеристик медсестер, які пропрацювали три роки в особливих і звичайних умовах (таб. 2.), показав певні відмінності між ними. У тих, хто працює в звичайних умовах, превале інтернальність у сфері досягнення, у тих, хто в особливих, – інтернальність у сфері здоров'я. На даному етапі медсестри, що працюють в особливих умовах, характеризуються більш вираженими цілями на майбутнє, які надають їхньому життю більшу змістовність, направленість та часову перспективу. Вони частіше сприймають себе як сильних особистостей, які володіють достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей та уявлень про його сенс. Що ж до кар'єрних орієнтацій на третьому році стажу, як і на

першому, то спостерігається превалювання автономії й інтеграції стилів життя у тих медсестер, які працюють в особливих умовах. Тобто на зазначеному етапі в них виявляється порівняно вищий інтерес до кар'єри у власному житті, ніж у їхніх колег, які працюють у звичайних умовах.

З таб. 2. також видно, що медсестри, які працюють в інфекційній лікарні, характеризуються більшою відвертістю як у спілкуванні, так і в засвоєнні нового досвіду, фемінністю, стійкістю емоційних переживань. Вони проявляють більшу готовність активно впливати на розвиток подій у новій та змінній ситуації задля досягнення успіху, долати перепони і складності, які виникають в адаптаційній соціальній ситуації, гармонізації взаємин із середовищем. Відповідно вирізняються такі медсестри й більшою адаптивністю.

Резюмуючи тенденції, що характеризують динаміку перебігу професійної адаптації у медсестер, які працюють перші три роки у звичайних і особливих умовах, необхідно вказати на такі. У процесі первинної адаптації (перший рік стажу) середній медперсонал у звичайних умовах менш гостро реагує на входження в професію, проявляючи більш виражені кар'єрні очікування й орієнтацію на міжособистісне оточення, тоді як медсестри, зайняті у звичайних умовах, переживають цей процес із більшим ступенем суб'єктивного впливу на ті події, які з ними відбуваються, що виражається у превалюванні інтерналізації локусу контролю й орієнтації на подолання невдач і досягнення цілей. Тут очевидні прояви більшого напруження контролюючих механізмів.

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз особистісних характеристик
медсестер, які пропрацювали три роки в особливих і
звичайних умовах**

Показник	Умови роботи				T	p
	звичайні		особливі			
	M	m	M	m		
Інтернальність у сфері досягнень	6,070	0,302	4,925	0,290	2,736	0,008
Інтернальність щодо здоров'я і хвороби	4,186	0,211	5,750	0,245	- 4,838	0,000
Цілі в житті	27,419	1,435	34,425	1,421	- 3,469	0,001
Локус контролю – Я	17,977	0,741	21,350	0,869	- 2,955	0,004
Автономія	5,709	0,184	6,765	0,137	- 4,601	0,000
Служіння	5,795	0,209	6,785	0,163	- 3,736	0,000
Виклик	5,535	0,183	6,438	0,181	- 3,501	0,001
Інтеграція стилів життя	6,067	0,147	6,765	0,151	- 3,313	0,001
Відкритість	4,651	0,223	5,875	0,254	- 3,624	0,001
Маскулінність-фемінінність	5,558	0,263	3,400	0,260	5,837	0,000
Спійкість емоційних переживань	3,213	0,107	3,762	0,069	- 4,299	0,000
Готовність змінюватися	2,860	0,108	3,310	0,102	- 3,022	0,003
Готовність до подолання невдач	3,018	0,106	3,606	0,088	- 4,259	0,000
Загальний показник адаптивності	3,316	0,077	3,698	0,076	- 3,514	0,001

Протягом перших трьох років професійної діяльності у медсестер, які працюють у звичайних умовах, позначається зростання показників, які відповідають за

визначення сторони інтернальності, стійкості й цілеспрямованості, розширення кар'єрних орієнтацій і разом з тим зниження показників автономії. Це можна інтерпретувати як процес активної інтроспекції корпоративних цінностей і підпорядкування власних цілей колективним. У їхніх колег, які працюють в особливих умовах, цей період характеризується деяким зниженням відчуття суб'єктивного впливу на події, що відбуваються, на що й вказує зниження рівня інтернальності. Це й визначає зниження тиску зі сторони контролюючих інстанцій особистості. З іншого боку, такі досліджувані порівняно із колегами, які пропрацювали тільки рік, більшою мірою розширяють свій адаптаційний потенціал і кар'єрні орієнтації. Такі тенденції призводять до того, що на третьому році стажу роботи за фахом медсестри, які пропрацювали в особливих умовах, чисельно переважають над тими своїми колегами, які працюють у звичайних умовах, за середнім значенням багатьох досліджуваних показників, за винятком інтернальності у сфері досягнень і маскуліності.

Порівняльний аналіз особистісних характеристик медсестер, які пропрацювали п'ять років в особливих і звичайних умовах таб. 3, показує, що на етапі п'ятирічного стажу середній медичний персонал, зайнятий в особливих умовах, характеризується більшою, ніж у їхніх колег, що пропрацювали у звичайних умовах, інтернальністю в таких сферах, як досягнення, невдачі і власне здоров'я. Високий ступінь небезпеки роботи в особливих умовах визначає, на нашу думку, той факт, що порівняно більшу інтернальність у сфері здоров'я відзначено у медсестер, що працюють в особливих умовах, на всіх зрізах. Вони вважають себе відповідальними за власне здоров'я й переконані, що усунення ризику захворювань залежить переважно від

їхніх власних дій щодо профілактики, дотримання гігієни, використання засобів індивідуального захисту тощо.

На п'ятому році роботи медсестри, зайняті у звичайних умовах, більш упевнені в тому, що їхнє життя підвладне свідомому контролю; у них більш виражена здатність до захисту від негативного впливу стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій. Тоді як їхні колеги прагнуть до вищого рівня взаємодії оточенням за високого рівня самокритичності. Також вони характеризуються більшою загальною адаптивністю й схильністю дотримуватися маскулічних стереотипів у поведінці.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз особистісних характеристик медсестер, які пропрацювали п'ять років в особливих і звичайних умовах

Показник	Умови роботи				T	p
	звичайні		особливі			
	M	m	M	m		
Інтернальність у сфері досягнень	4,857	0,235	6,415	0,306	-4,033	0,000
Інтернальність у сфері невдач	5,048	0,312	6,659	0,267	-3,919	0,000
Інтернальність щодо здоров'я і хвороби	5,548	0,196	6,415	0,221	-2,934	0,004
Локус контролю – життя	23,119	0,921	18,927	0,868	3,313	0,001
Менеджмент	7,317	0,198	6,227	0,199	3,885	0,000
Інтеграція стилів життя	6,812	0,172	7,737	0,180	-3,712	0,000
Підприємництво	6,536	0,140	5,805	0,192	3,079	0,003
Товариськість	4,619	0,215	3,610	0,244	3,100	0,003
Урівноваженість	4,857	0,274	3,585	0,226	3,580	0,001
Відкритість	4,952	0,231	6,049	0,188	-3,682	0,000
Маскуліність-фемінінність	3,929	0,273	7,829	0,347	-8,824	0,000
Загальний показник адаптивності	3,340	0,075	3,659	0,077	-3,033	0,003

Слід зазначити, що у вказаних професійних групах із зростанням стажу роботи спостерігаються процеси як прогресивного, так і регресивного розвитку особистості у професії. На думку В. Є. Орла, професійний розвиток – доволі складний процес, що має циклічний характер; людина не тільки удосконалює свої знання, вміння й навички, розвиває професійні здібності, але й може відчувати й негативний вплив цього процесу [3]. Такий вплив призводить до появи різного роду деформацій і станів, які знижують не тільки професійні успіхи, але й негативно проявляються у «непрофесійному» житті. Характеристиками прогресивного розвитку особистості у професії є такі особистісні особливості, як інтернальність, усвідомленість життя, широта й вираженість кар'єрних орієнтацій, комунікативність, соціальна адаптивність. Ми бачимо, що зміни цих характеристик відбуваються несинхронно й мають різну динаміку в досліджуваних професійних групах.

Висновки емоційна дисгармонійність інтерпретується нами як процес, що супроводжує регресивний розвиток особистості в професії. Як було зазначено, вище, інтегральний показник емоційної дисгармонійності перебуває в прямій залежності від стажу роботи медсестрою, при цьому особливі умови сприяють більш вираженому зростанню цих властивостей у процесі збільшення стажу. Тим самим очевидним стає посилення цієї риси в процесі професійної діяльності й набуття неустійкого характеру. Це дозволяє розглядати емоційну дисгармонійність як одну з ознак професійної деформації.

Література

1. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі : в 2-х т. / С. Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. – Т.1.: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – 319 с; Т.2.: Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. – 335 с.
2. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: Философсько-етический очерк / А. А. Милтс. – М. : Политиздат, 1990. – 222 с.
3. Орел В. Е. Профессиональное развитие личности // Психология : учеб. для гуманит. / под общей ред. В. Н. Дружинина. – СПб. ; Питер, 2005. – С. 415–430.
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Республика, 1994. – 447 с.

The article examined the emotional perception as a process that accompanies regressive development of an individual in profession. The dependence of emotional disharmonic manifestations on the experience and conditions of professional activity is analyzed.

Key words: *emotional disharmony, the conditions of professional activity, personal human growth.*

В статье рассматривается эмоциональная дисгармоничность как процесс, сопровождающий регрессивное развитие личности в профессии. Анализируется зависимость проявлений эмоциональной дисгармоничности от стажа и условий профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоциональная дисгармоничность, условия профессиональной деятельности, личностный рост человека.